

En alderdom i relativ fattigdom – og betydningen af det levede liv

Hvordan er det at leve som folkepensionist med kun lille indkomst, og hvilke andre ressourcer har betydning for ens oplevelse og livsvilkår?

I 2018 var der ca. 1,1 mio. folkepensionister i Danmark, og tallet er stigende (Danmarks Statistik, 2018). Etableringen af arbejdsmarkedspensionerne, som fandt sted i Danmark (og i de fleste andre europæiske lande) i 1980'erne, har samtidig betydet, at folkepensionens dækningsgrad i forhold til tidligere arbejdsindtægt forventes at falde fra ca. 55 procent i 1998 til 30 procent i 2045, mens pensioner fra arbejdsmarkedet og private opsparinger forventes at stige (Regeringen, 2000). Med andre ord vil det fremover i højere grad være individets eget ansvar at sikre en passende økonomisk levestandard i alderdommen. Selvom størstedelen af danskerne i dag har en arbejdsmarkedspension, og selvom den enkeltes pensionsopsparing i gennemsnit forventes at stige væsentligt frem til 2080, så viser tal fra Finansministeriet, at der i 2080 fortsat vil være omkring 17% af folkepensionisterne (tallet er i 2017 omkring 57 pct.), der slet ikke, eller kun i begrænset omfang, har indbetalt til arbejdsmarkedspensioner gennem livet (Finansministeriet, 2017). Denne relativt store andel af folkepensionisterne i det danske samfund risikerer dermed at måtte leve på et meget lille indkomstgrundlag i alderdommen (Amlon, Rotger, & Jeppesen, 2014).

Danske og internationale studier har tidligere påvist sammenhænge mellem lav indkomst i alderdommen og generelt dårligere levekår (Arendt, 2003; Arendt et al., 2003; Brünner, 2018a), lavere forventet levetid (Baadsgaard & Brønnum-Hansen, 2012), et generelt dårligere velbefindende (Golden et al., 2009), social eksklusion (Mood & Jonsson, 2016), samt psykiske lidelser og bekymringer (Keith, 1993; Litwin & Meir, 2013; Litwin & Sapir, 2009). Selvom folkepensionister uden supplerende indkomst, som nævnt, også i de kommende år forventes at udgøre en betydelig gruppe

(Finansministeriet, 2017), så ved vi ikke meget om, hvordan de selv oplever hverdagen på den begrænsede indkomst, som folkepensionen tilbyder.

Formålet med denne artikel er at analysere, hvordan forskellige betingelser i form af kapitalressourcer tidligere i livet er med til at definere individets muligheder for at skabe positivt indhold i og mening med en alderdom i økonomisk knaphed. Artiklen tager udgangspunkt i interviewpersonernes økonomiske forhold i både deres tidligere arbejdsliv og i deres nuværende pensionistliv: Interviewpersonerne ligner hinanden, idet deres økonomi i dag er nogenlunde ens, mens der ses en stor variation i forhold til de økonomiske betingelser, interviewpersonerne hver især har været vant til og har skabt deres tilværelse ud fra, inden de blev pensioneret.

Hverdagslivets betingelser

Bech-Jørgensen (1994) beskriver hverdagslivet som det liv, vi lever, opretholder, fornyer, genskaber og omskaber hver dag. Begrebet er dermed bredt og vanskeligt at definere, men som Bech-Jørgensen påpeger, kan betingelserne for hverdagslivet, samt hvordan disse betingelser håndteres, defineres og analyseres sociologisk. En grundlæggende betingelse for hverdagslivet er selvfølgelighed – hvis vi ikke ople-

vede vores hverdag som en selvfølgelighed, ville det ikke være noget hverdagsliv (Bech-Jørgensen, 1994). Et analytisk begreb, der kan bruges til at analysere nogle af hverdagslivets selvfølgeligheder og bagvedliggende strukturelle forhold er Bourdieus kapitalbegreb. Ifølge Bourdieu er det sociale rum organiseret med udgangspunkt i den samlede mængde og fordeling mellem den økonomiske, kulturelle og sociale 'kapital', som individer besidder. Kapital refererer til de ressourcer, som kan give den enkelte adgang til indflydelse og magt på forskellige felter (Bourdieu, 2004; Bourdieu, 1986). 'Økonomisk kapital' refererer umiddelbart til penge; 'kulturel kapital' omfatter eksempelvis kropslige og mentale evner, uddannelse og besiddelse af socialt anerkendt kunst; og 'social kapital' udgøres dels af størrelsen af en persons sociale netværk, dels af mængden af andre former for kapital, som personen kan mobilisere gennem dette netværk. Social kapital repræsenterer således muligheden for at trække på den samlede mængde kapital i det sociale netværk (Bourdieu, 1986). Endvidere findes der en fjerde og mere overordnet kapitalform, symbolsk kapital. Symbolsk kapital refererer til den ære og anerkendelse, som de øvrige kapitalformer kan omsættes til, når de anses som gyldige på et felt (Bourdieu, 1990). I analysen

De to kvinders forskellige betingelser i form af kulturel, økonomisk og social kapital gennem livet betyder, at en alderdom i relativ fattigdom opleves meget forskelligt – en forskel, der yderligere forstærkes af forskelligheder i deres helbred.

perspektiverer jeg kort Bourdieus begreber til individets 'helbred', som på forskellig vis kan siges at have indvirkning på opretholdelsen af kapitalformerne.

Empirisk og metodisk grundlag

Det empiriske grundlag for det forskningsprojekt, der ligger til grund for denne artikel består af kvalitative, semistrukturerede interview med 16 folkepensionister uden supplerende indkomst. Projektet blev beskrevet som en undersøgelse af hverdagslivet på folkepension, og jeg kendte ikke interviewpersonerne på forhånd. Rekruttering er foregået ud fra to kriterier: Deltagerne skal være folkepensionister, og de skal (stort set) udelukkende leve af folkepension (inkl. evt. tillæg og ATP). To personer blev rekrutteret gennem et seniorarrangement i Vestsjælland med i alt ca. 30-40 deltagere, hvor jeg fortalte om projektet, samt uddelte flyers med information og bad interesserede personer i målgruppen kontakte mig. Derudover blev 14 af interviewpersonerne rekrutteret ved, at jeg kontaktede relevante personer i mit professionelle og private netværk, hvorefter jeg fik kontaktoplysninger på disse 14 personer, som jeg selv kontaktede. Rekruttering gennem netværk viste sig at være den mest farbare vej, hvilket kan skyldes at personer i mit netværk fungerede som gatekeepers og lettede min adgang til et følsomt interviewemne. Selvom rekrutteringen ikke foregik systematisk, lykkedes det mig at rekruttere en bred gruppe interviewpersoner. Blandt dem var 13 kvinder og tre mænd, 14 har etnisk dansk oprindelse, to har anden etnisk oprindelse, de er bosiddende i Jylland og på Sjælland i både by- og landområder, har forskellige socioøkonomiske baggrunde, og var på interviewtidspunktet mellem 69 og 85 år. Alle bor i eget hjem undtagen én, som bor i plejebø-

lig, mens fire bor sammen med en partner.

Både i forbindelse med rekrutteringen og i selve interviewsituationen var jeg opmærksom på at forholde mig til interviewpersonernes hverdagsliv med åbenhed og nysgerrighed, for dermed at lade dem selv definere deres situation, og med egne ord beskrive deres hverdagsliv og herunder også økonomiske forhold. I de interview, som denne artikel bygger på, spurgte jeg ind til interviewpersonernes subjektive oplevelse af deres økonomiske situation, deres konkrete budget, afsavn, helbred, hverdagsliv, sociale relationer og livshistorie. Jeg spurgte dermed ikke blot ind til den nuværende hverdag, men ligeledes til deres historie og øvrige levede liv, for derigennem at få indblik i subjektive oplevelser af både den nuværende hverdag samt hændelser, pejlemærker mv. i deres øvrige liv, som de anså som centrale i forhold til hverdagslivet nu. De individuelle interview og livshistorier giver dermed et nuanceret og detaljeret indblik i alle de oplevelser, værdier og normer, personerne har akkumuleret gennem livet (Hoff, 2006).

Casestudie: Inga og Johanne

Jeg har valgt at præsentere undersøgelsens resultater med udgangspunkt i to cases med Inga og Johanne. Casestudiet gør det muligt at nå til en forståelse af bagvedliggende individuelle handlinger og mønstre (Yin, 2018), og det åbner for formidling af fortællinger om det virkelige livs kompleksitet (Flyvberg, 2015). Fordelen ved at vælge casestudier er, at det derigennem er muligt at foretage en mere dybdegående analyse i en relativ kort artikel som denne, end hvis samtlige 16 interviewpersoner var inddraget direkte. Artiklen kan samtidig ses som et vigtigt supplement til fx kvan-

Denne artikel giver et kvalitativt indblik i, hvordan erfaringer fra individets levede liv er med til at skabe forskellige betingelser i alderdommen. Interviewpersonernes nuværende hverdag er underlagt de samme knappe økonomiske betingelser. Ikke desto mindre er det meget forskelligt, hvordan de oplever og håndterer disse økonomiske betingelser, og hvordan de skaber positivt indhold og mening med tilværelsen. For at få en forståelse heraf inddrages sociologiske begreber om hverdagsliv og kapitalformer, og det analyseres, hvordan udviklingen i kapitalressourcer gennem livet bidrager til at skabe forskellige betingelser for at finde sig til rette i og skabe positiv mening med en alderdom i økonomisk knaphed. Forskningen er finansieret af Fonden Ensomme Gamles Værn og VIVE.

Rikke Nøhr Brünnér

Sociolog, ph.d.-stipendiat ved Sociologisk Institut, Københavns Universitet, analytiker, VIVE - Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
rnc@vive.dk

titative undersøgelser af økonomisk og social ulighed i samfundet.

Pensionering medførte for de fleste interviewpersoner en stor økonomisk nedgang, dog var der også nogen, for hvem dette ikke var tilfældet, fordi de livet igennem har været vant til en lav indkomst. Individets økonomiske betingelser tidligere i livet er udgangspunkt for, økonomisk råderum det har været vant til skabe en tilværelse ud fra, og dette fremstår ofte som naturgivent og selvfølgeligt for individet (Bourdieu 1990; Brünnér & Andersen, 2018; Brünnér, 2018b). Artiklens analyser tager udgangspunkt i denne distinktion mellem pensionering som økonomisk nedgang eller ej, og jeg har udvalgt Inga og Johanne som cases, fordi de hver især er illustrative i forhold til disse to økonomiske situationer.

Inga

Inga er en 74-årig kvinde, som bor i en lejlighed i en storby. Hun har ingen uddannelse og har arbejdet, siden hun var 14 år. Da hun var i starten af 20'erne, vandt hun nogle penge, som hun brugte til at købe det værtshus, hvor hun på daværende tidspunkt var ansat. Værtshuset var hendes levevej, indtil hun gik på efterløn som 64-årig. Hun afviser at tale om sin barndom med henvisning til, at den ikke var god. Hun er enke, og hendes sociale netværk består nu af få, tætte sociale relationer. Hun har et tæt forhold til sin søn, der boede hjemme indtil han var 35 år, og som hun opfostrede alene, fordi sønnens far drak og sjældent var til stede. Derudover har hun én god ven samt to perifere venner.

Johanne

Johanne er en 75-årig kvinde, der bor i et hus på landet. Hun har flere uddannelser inden for den kunstneriske verden og har livet igennem været selvstændig kunster.

Selvom hun har været folkepensionist, siden hun blev 65 år, så er hendes nuværende hverdag præget af kunstneriske udfoldelser. Hun havde efter eget udsagn en god barndom. Hun er fraskilt to gange, og hendes sociale netværk består nu blandt andet af tætte relationer til hendes to børn, seks børnebørn samt hendes adskillige gode venner. Desuden ses hun med naboerne.

Overgangen fra arbejdsliv til pensionistliv økonomisk set

Begge kvinder lever i dag stort set udelukkende af folkepension samt tillæg, dvs. ca. 9.500 kr. om måneden efter skat. Dertil kommer ældrechecken, som udbetales én gang årligt, ca. 10.000 kr. efter skat. Endvidere har begge kvinder lidt ATP fra deres arbejdsliv, Inga har 700 kr., og Johanne har 300 kr. om måneden. Denne økonomiske ramme er meget ens for interviewpersonerne i studiet. Derudover sælger Johanne af og til noget af sin kunst. Ingas netto-udgifter til bolig er ca. halvt så store som Johannes: Inga bor til leje i en ældrebolig og får boligsikring, hvorimod Johanne bor i eget hus, i hvilket hun desuden har et lån, som hun betaler af på.

Selvom Inga og Johanne (og de øvrige interviewpersoner) generelt er taknemmelige for at modtage folkepension, så betød pensioneringen en markant økonomisk

nedgang for Inga (og for de fleste andre interviewpersoner). Inga valgte som 64-årig at sælge sit værtshus og gå på efterløn, indtil hun året efter blev folkepensionist. Den første tid kunne hun trække på sin formue på godt 100.000 kr., men da den slap op, måtte hun vænne sig til den nye økonomiske situation.

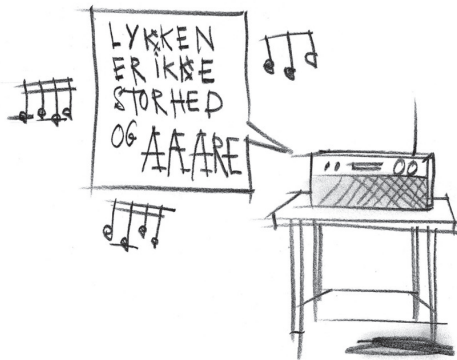
Inga: *Du må regne med, at jeg mødte klokken fem om morgenen. De kom stanger-visne! "Inga, vi skal lige have noget morgenmad! Og her er der penge – pengene passer!". Og så sad knægten [Ingas søn] og mig, knægten han var helt vild med de penge der, så sagde han, "moar...!" Så sagde jeg, "de drikkepenge, dem lægger vi til side, dem skal vi hygge os for, ud og rejse for". "Nøøj", sagde han. Og vi gik bare hen og købte nye møbler, ikke? Vi var ligeglade med, hvad det kostede [...] Vi var som grever og baroner. Og så nu... [...]*

Rikke: *Så I har levet godt?*

Inga: *Ja, det gjorde vi bestemt. Vi har ikke manglet noget. Men nu mangler man...*

For Johanne (og en mindre del af de øvrige interviewpersoner) medførte pensionering derimod ikke en økonomisk nedgang, dels fordi hun stadig har mulighed for at tjene

lidt ekstra ved at sælge et kunstværk, dels fordi hun ikke har været vant til en særlig høj eller stabil indkomst gennem livet.

Rikke: *Men du har måske heller ikke gennem livet været vant til... Det har måske hele tiden været lidt ustabil økonomisk... når du har undervist og sådan noget?*

Johanne: *Nej, jeg har aldrig... Jeg har bare lavet noget... Jeg har godt kunnet lide at undervise og lave billeder. Og så er det det. Jeg har faktisk ikke tænkt på at få en stabil alderdom.*

For Inga har overgangen fra arbejdsliv til pensionistliv betydet en markant indkomstnedgang, og hun giver tydeligt udtryk for, at hun oplever sin nuværende økonomiske situation som både utilfredsstillende og utilstrækkelig, når hun fx forklarer, at "Vi var som grever og baroner [...] Vi har ikke manglet noget. Men nu mangler man". Johanne har derimod ikke oplevet markante ændringer i de økonomiske betingelser i forbindelse med pensionering, og hun forklarer endvidere, at penge og materielle goder ikke har nogen særlig betydning for hende. Hvad dette mere konkret betyder for deres hverdag og for deres muligheder for at skabe mening med tilværelsen belyses i næste afsnit.

Fortsættelse af eller brud med den velkendte hverdag

Selvom Johanne ikke arbejder så meget, som hun har gjort tidligere, er hendes engagement inden for kunst og kulturelle aktiviteter stadig en central del af hverdagen. For eksempel arbejder hun på de mange kunstværker, som hænger halvfærdige rundt om i hendes hjem. Desuden holder hun af at udnytte bibliotekets tilbud, tage på kunststillinger, drikke et glas vin med naboerne eller besøge sine børn og børnebørn. Endvidere vedligeholder hun sit hus, går ture i skoven, ror en tur på havet i sin jolle eller tager i svømmehallen.

Johanne: *Jeg vil lave en separat udstilling. Men det er ren luksus. Uhm.*

Rikke: *Men det er vigtigt for dig?*

Johanne: *Jeg har lyst. Jeg lægger noget i mine billeder, og det kan godt nogle gange være ærgerligt – hvad er det nu, jeg har lavet? Ikke? [laver en suselyd: "Swisst"]. Nu reflekterer jeg i min, ja det må vel hedde, når man er 75 ikke, det ved jeg ikke: Nu tænker jeg over, at jeg passer på dagene, og at jeg nyder dem. Sådan må det være. Og det er egentlig utroligt, når man går på biblioteket og ser, hvad er der af udbud. Jeg kan godt lide at læse. Cykler op og drikker kaffe, det er 20 kr. med kage. Og så læser jeg jo de tidsskrifter og aviser, jeg lige har lyst til, og så går jeg ovenpå og finder en dvd og noget musik, og hvad jeg så har lyst til at læse. Er det ikke luksus?*

Man kan se Johanne som en person med høj kulturel og social kapital, blandt andet i

kraft af sine uddannelser, sit kunstneriske virke og sit sociale netværk, og dette følger med hende ind i pensionistlivet. Pensionistlivet er for hende blevet en naturlig fortsættelse af den velkendte hverdag, som var funderet i stort set samme kapital, og denne kapital fungerer fortsat som symbolsk kapital og dermed som kilde til anerkendelse i de sociale sammenhænge, hun færdes i.

Johanne er desuden bevidst om, hvordan hun aktivt kan skabe positivt indhold i og mening med tilværelsen for ingen eller ganske få penge, og det forekommer hende naturligt og selvfølgelig at agere sådan, fordi hun gennem livet har været vant til at leve for få penge.

I modsætning til casen med Johanne står casen med Inga. Ingas nuværende hverdag som folkepensionist adskiller sig på mange måder fra det økonomisk funderede liv med dyre rejser, oplevelser og materielle goder, som hun førte, mens hun var på arbejdsmarkedet. Hendes nuværende økonomiske situation begrænser hende i forhold til at realisere den oplevelsesrige hverdag, som hun kender, og som var selvfølgelig for hende, inden hun blev pensionist.

Mens hun stadig arbejdede på baren, var hun desuden vant til at socialisere og omgås mange mennesker, men i dag fravælger hun som regel sociale sammenhænge, blandt andet fordi hun mener, at andre ældre taler for meget om sygdomme: "derfor går jeg ingen steder!", som hun siger. Imidlertid har hun netop ladet en opsøgende medarbejder overtale sig til at tilbringe et par timer om ugen på et socialt værested, hvilket hun udtrykker glæde ved. De fleste af ugens resterende timer tilbringer hun i sin sofa.

Rikke: *Hvor meget ryger du?*

Inga: *Ti stille! [vi griner begge]. Det der... [hun peger på en cigaretpakke] [...]
Jeg har jo ikke andet at lave! Og jeg elsker min smøg...*

Rikke: *Ja, så er der da ikke noget i vejen for det...*

Inga: *Jeg går ikke ud med andre. Kassen [fjernsynet] og den smøg!*

Rikke: *Ja, så hygger du dig?*

Inga: *Og blade og læse i.*

Rikke: *Ja. Hvad hvis dit fjernsyn går i stykker?*

Inga: *Så dør jeg!*

Mens Inga stadig arbejdede, havde hun relativt høj økonomisk kapital, og hendes tilværelse tog udgangspunkt i denne høje økonomiske kapital og i de oplevelser og goder, som hun herigennem kunne få adgang til. Den økonomiske nedgang i forbindelse med pensionering har imidlertid betydet, at den sociale anerkendelse samt det positive indhold og mening med tilværelsen, som pengene var et middel til at opnå, ikke længere er inden for hendes rækkevidde. Bruddet med den selvfulgelige forudsætning, som den høje økonomiske kapital var i Ingas tilværelse inden pensionistlivet, er imidlertid ikke hendes eneste begrænsning. Hun oplever tillige helbredsmæssige begrænsninger.

Helbredets indvirkning

Helbredet er en grundlæggende forudsætning for menneskets væren i verden og for dets mulighed for at leve det ønskede liv (Abrahamson, 2015). Desuden ses en statistisk sammenhæng mellem alder og helbredsmæssige udfordringer (Siren & Larsen, 2018), hvilket understreger vigtigheden i at medtage helbredsforhold i analysen. Inga har blandt andet slidgigt i ryggen, hvilket betyder, at hun lever med store kroniske smerter og praktisk taget

ikke kan gå selv, og derfor er hun afhængig af sin handicapscooter.

Jeg kan ikke komme ud og gå! Jeg kan ikke gå her hen til hjørnet! Jeg har sådan en knallert, der står derinde ved sengen, bagefter kan du se den, den skal jeg på, ellers kommer jeg ikke på gaden. Så derfor er jeg glad for, at jeg har nydt det, alle de år jeg har haft. Og så sidder jeg på den pind her nu... (Inga)

Selvom Inga fortæller, at hun sætter pris på de gode år, hun har haft, så oplever hun altså, at helbredet begrænser hendes muligheder for og overskud til aktivt at skabe nyt indhold i hverdagen, som ikke forudsætter høj økonomisk kapital. Johanne oplever derimod ikke helbredsmæssige begrænsninger, tværtimod kan hun kanalisere sin tid og energi på at vedligeholde sit helbred med fysisk aktivitet, mentalt stimulerende sysler og økologisk mad. De to kvinders forskellige betingelser for at skabe positiv mening med en økonomisk knap hverdag forstærkes således af deres forskellige helbredsmæssige betingelser.

De to kvinder har, hvad man med Bourdieu kunne kalde forskellige kapital sammensætninger og kapitalvolumen, og de befinder sig dermed forskellige steder i det sociale rum. Mens pensionering for Inga har medført en reduktion i den samlede kapitalvolumen, så er dette ikke tilfældet for Johanne, idet hun fortsat har sit kunstneriske virke, og dette er fortsat en kilde til social anerkendelse og til positivt indhold i hverdagen. Et studie af pensionering blandt landmænd viser i tråd hermed, at landmænd, der fortsætter med at arbejde efter pensionering, formår at opretholde en identitet som landmand og dermed fastholde den symbolske kapital, der knytter sig dertil (Riley, 2014). Derudover har

begge kvinder stærke sociale relationer til deres nærmeste; imidlertid kan Ingas sociale netværk karakteriseres som mere skrøbeligt, idet det udgøres af blot to personer, hvoraf den ene er en jævnaldrende mand.

De to kvinders forskellige betingelser i form af kulturel, økonomisk og social kapital gennem livet betyder, at en alderdom i relativ fattigdom opleves meget forskelligt – en forskel, der yderligere forstærkes af forskelligheder i deres helbred.

Afsluttende bemærkninger

Denne artikel giver et kort kvalitativt indblik i hverdagslivet for to danske folkepensionister, som begge lever af folkepension. Jeg viser i artiklen, hvordan indbyrdes forskellige i kvindernes kapitalressourcer er med til at skabe forskellige betingelser for at skabe positivt indhold i og mening med en alderdom i relativ fattigdom, samt hvordan de to kvinders nuværende hverdagsliv relaterer sig til erfaringer fra deres levede liv. Selvom begge kvinder lever i relativ fattigdom, så er deres betingelser for at håndtere dette hverdagsliv altså meget forskellige, og i forlængelse heraf er deres oplevelse af hverdagen ligeledes meget forskellig. Inga udtrykker frustrationer og utilfredshed med sin økonomiske (og helbredsmæssige) situation, fordi det begrænser hende i forhold til at leve det liv, hun kender fra tidligere. Johanne giver ikke udtryk for frustrationer i relation til økonomien – ikke fordi hun har flere penge end Inga, men fordi hun aldrig har været vant til at have mange penge. Der er med andre ord mere og andet på spil i hverdagslivet end økonomisk råderum, og for at forstå, hvad det mere konkret betyder for det enkelte menneske at leve inden for de økonomiske rammer af folkepensionen, er det nødvendigt at tage i betragtning,

hvad det er for et liv, den enkelte har levet, trives i og dermed oplever som selvfølge- ligt.

Referencer

Abrahamson, C. M. (2015). *The End Game. How Inequality Shapes Our Final Years*. Cambridge & London: Harvard University Press.

Amilon, A., Rotger, G. P. & Jeppesen, A. G. (2014). *Danskernes pensionsopsparinger og indkomster 2000-2011. En deskriptiv analyse*. København: SFI.

Andersen, J. Larsen, J. E. & Möller, M. (2015). Fattigdom, marginalisering og sygdom. *Socialpolitik. Tidsskrift for Socialpolitisk Forening*, 2, s. 13-18.

Arendt, J. N. (2003). *Betydningen af Indkomst for Folkepensionisters Levevilkår og Velbefindende*. København: KORA.

Arendt, J. N., Hansen, E. B., Olsen, H., Rasmussen, M., Bentzen, J. & Rimdal, B. (2003). *Levevilkår blandt folkepensionister uden supplerende indkomst*. København: SFI.

Baadsgaard, M., & Brønnum-Hansen, H. (2012). *Social Ulighed i Levetiden*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.

Bech-Jørgensen, B. (1994). *Når hverdag bliver hverdag*. København: Akademisk Forlag.

Bourdieu, P. (2004). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. New York and London: Routledge.

Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press

Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. I:

Richardson, J. G., red., *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, s. 241-258.

Brünner, R. (2018a). Inequality in Living Conditions among Danish State Pensioners. *Journal of Aging and Social Change*, 8(2), s. 11-27.

Brünner, R. (2018b). Making Ends Meet in Financial Scarcity in Old Age. *International Journal of Ageing and Later Life*, 12(2), s. 1-28.

Brünner, R. & Andersen, S. S. (2018). Making Meaning of Financial Scarcity in Old Age. *Journal of Aging Studies*, 47, s. 114-122.

Danmarks Statistik. (2018). Befolkning og valg. [online]. Tilgængelig på <https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/befolkning-og-valg>. [Tilgæet 7/7-2018].

Finansministeriet. (2017). *Det Danske Pensionssystem Nu og i Fremtiden*. København: Finansministeriet.

Flyvberg, B. (2015). Fem misforståelser om casestudiet. I: Brinkmann, S. & Tanggaard, L., red., *Kvalitative Metoder. En Grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 29-54.

Golden, J. Convoy, R. M., Bruce, I, Deniham, A., Greene, E, Kirby, E. & Lawlor, B. A. (2009). Loneliness, social support networks, mood and wellbeing in community-dwelling elderly. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 24, s. 694-700.

Hoff, M. (2006). Livshistorier - teori og tolkning. I: Havelund, J. & Jensen, A. M., red., *Reminiscens og livshistorie - lad livets fortællinger blomstre*. København: Munksgaard.

Keith, V. M. (1993). Gender, Financial Strain, and Psychological Distress among Older Adults. *Research on Aging*, 15(2), s. 123-147.

Litwin, H. & Meir, A. (2013). Financial Worry Among Older People: Who Worries and Why? *Journal of Aging Studies*, 27(2), s. 113-20.

Litwin, H. & Sapir, E. V. (2009). Perceived Income Adequacy Among Older Adults in 12 Countries: Findings From the Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe. *The Gerontologist*, 49(3), s. 397-406.

Mood, C. & Jonsson, J. O. (2016). The Social Consequences of Poverty: An Empirical Test on Longitudinal Data. *Social Indicators Research*, 127(2), s. 633-52.

Regeringen. (2000). *Danmark som foregangsland. Et bæredygtigt pensionssystem*. København: Økonomiministeriet.

Riley, M. (2014). Still Being the 'Good Farmer: (Non-)retirement and the Preservation of Farming Identities in Older Age. *Sociologia Ruralis*, 56(1), s. 96-115.

Siren, A. & Larsen, M. R. (2018). *Ældres helbred, funktionsevne og livsstil*. København: VIVE.

Yin, R. (2018). *Case Study Research and Implications. Design and Methods*. SAGE.